

חנוכה חלק ג'

הכל תלוי בנו - הפצת האור

שיעור "מורשה" הראשון על חנוכה דן באופי הקונפליקט עם היוונים ובגזרותיהם. השיעור השני מתייחס לנס ומטבע, לסימבוליות של נסי החנוכה ולהשלכותיהם. השיעור השלישי והאחרון מעלה את השאלה מדוע רצה ה' כי חנוכת המקדש תתקיים באמצעות נס שהתרחש בהדלקת המנורה. השיעור מוסיף לדון בדברים שאותם מסמלת המנורה ובאופן שבו אנו חוגגים את חנוכה היום.

שיעור זה מבקש להבין:

שיעור זה יתייחס לשאלות הבאות:

- ☞ מה התרחש בחנוכה שמשפיע עלינו עד היום?
- ☞ מהו הקונפליקט הנצחי בין היהודים לבין היוונים?
- ☞ בדרך כלל, רואים ביוון העתיקה את מקור התרבות המערבית – מדוע התנגדו היהודים לקדמה שלהם?
- ☞ כיצד דיכאו אותנו היוונים?
- ☞ מדוע מרדו היהודים ביוונים?

מבנה השיעור:

הקדמה: הכל תלוי בנו – הפצת האור

חלק ראשון: מה מסמל אור המנורה
פרק א. הקשר בין ה' לבין העם היהודי
פרק ב. אור התורה
פרק ג. תורה שבעל פה וסמכותם של חכמים

חלק שני: הדלקת הנרות
פרק א. כיצד להדליק
פרק ב. פרסום הנס
פרק ג. אמירת הברכות

חלק שלישי: מנהגי החנוכה
פרק א. הלל והודאה
פרק ב. מעדני החנוכה
פרק ג. סביבון, סוב סוב סוב

הקדמה: הכל תלוי בנו – הפצת האור

בשני השיעורים הראשונים, למדנו מן הרב חיים פרידלנדר כי המידה שבה אנו מתכווננים לחנוכה קובעת את יכולתנו להתחבר לאנרגיה הרוחנית העצומה, הזמינה בתקופה זו. הבנו מדבריו של הרב יצחק ברקוביץ כי המאבק בין היוונים לבין היהודים בתקופת בית המקדש השני מקביל להתמודדות שלנו היום. האינטלקטואליזם האקדמי בלבד, ללא התקשרות לאלוקים, מערער את היכולת להתקשר לה' ולהתפתח רוחנית כאדם שלם. היום, העימות הוא בין אלה הרואים ביהדות "מסורת", דבר בעל ערך סמנטימנטאלי התורם משמעות לחיים, אך בסופו של דבר אינו "אמיתי", לעומת אלה הרואים ביהדות מציאות, שבה לכל מעשה יש השלכות קוסמיות.

הרב אליהו דסלר לימד אותנו כי נסי החנוכה – נס הניצחון במלחמה ונס פך השמן – התחוללו כתוצאה מנחישותם הבלתי מתפשרת של קבוצה קטנה של מנהיגים. הודות להם, התגבר העם היהודי על האתגר היווני וחנוכה נקבע כחג לדורות. אך, לאחר ששוקע האבק מכל ההתרחשויות נוראות-ההוד, אנו ניצבים מול שאלה בסיסית: אם התחוללו נסי החנוכה כתוצאה ממועשיהם של מספר קטן של יהודים שהנהיגו את המאבק על עצם הישרדותה של היהדות, מדוע חובה על כל יהודי באשר הוא – גבר, אישה וילד – להנציח את חג החנוכה??? מדוע לא לדרוש רק ממונהיגיה של כל קהילה להדליק את החנוכייה, וכך לסמל נאמנה את גבורותיו של אותו דור קדום?

כפי שנלמד בשיעור זה, מתייחס חג החנוכה, כמו כל מצוות התורה, ליכולתו של כל יהודי באשר הוא להשתתף באופן פעיל בחיים היהודיים, ולחשיבות הכרוכה בהשתתפות בחיים אלה. באמצעות הדלקת הנרות בחנוכה, אנו מפרסמים את נס ניצחון המלחמה ואת נס פך השמן. על ידי הלל והודאה לה', אנו מביעים הכרה בכך שכל קיומנו תלוי בקב"ה, כמו גם הצלחתנו. אנו מאירים את העולם שהוחשך כתוצאה מאובדן הבהירות, ונושאים את מסרי החנוכה של הנס שבטבע; השגחה אלוקית; ההודיה להשם והפוטנציאל המדהים שיש בכל אדם.

חלק ראשון: מה מסמל אור המנורה

המנורה הייתה אחת מכלי המקדש. החנוכה שלנו היום מסמלת את חנוכה ואת המנורה, אבל מה סימלה המנורה במקדש? כשנענה על שאלה זו, נגלה כי המנורה קשורה לחנוכה עוד יותר מכפי שחשבנו.

פרק א. הקשר בין ה' לבין העם היהודי

בהתאם לרעיון שפותח בשיעור הקודם על חנוכה, שהיוונים ביקשו להכחיש את הטראגדיה האלי (מה שנושגב מבינת אנוש) ולבטל כל קשר עם ה', מהווה המנורה סמל הולם עד מאוד לכל דבר שביקשו המכבים להגן עליו.

1. תלמוד בבלי, שבת כב: - המנורה מייצגת את מציאות ה'.

מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן... [ויקרא כד:ג]
וכי לאורה הוא צריך והלא כל ארבעים שנה שהלכו בני ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו; אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל.

מכיוון שהמנורה מייצגת את מציאות ה', בחר בה ה' ככלי להדגמה נסית של השגחתו. יתרה מזאת, המנורה אף משקפת את רצונו של ה' לבנות קשר עם עם ישראל.

2. מדרש במדבר רבה טו:ה – המנורה מגלה לכל העולם את הקשר בין ישראל לבין ה'.

זה שאמר הכתוב (תהלים יח) כי אתה תאיר נרי, אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע לנו אתה אומר שנאיר לפניך, אתה הוא אורו של עולם והאורה דרה אצלך, דכתיב (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא, ואתה אומר אל מול פני המנורה. הוי כי אתה תאיר נרי, אמר להם הקב"ה לא שאני צריך לכם אלא שתאירו לי כדרך שהארתי לכם, למה, לעלות אתכם בפני האומות, שיהיו אומרים ראו היאך ישראל מאירין למי שהוא מאיר לכל העולם.

ה' אינו זקוק לאורן של המנורות שלנו. הן אינן מאירות כלל, יחסית לשמש ולמיליון הכוכבים האחרים הקיימים בשמים. אך הקב"ה רוצה קשר עמנו, ולכן הוא מעניק לנו דרכים להחזיר לו. אנו מדליקים לשמו של מי שמאיר את העולם, על מנת לגלות לנו לכל העולם את יחסו אלינו.

פרק ב. אור התורה

כמובן, שהסמל הנעלה ביותר של מערכת היחסים שלנו עם ה' הוא התורה שה' נתן לנו. במקורותינו, התורה נקראת אור ומקרינה אור. אף המנורה מפיצה אור, ובכך היא בעצם מסמלת את התורה, ומפיצה את אור התורה.

1. בראשית רבה ג:ה – התורה היא צורה של אור.

א"ר סימון ה' פעמים כתיב כאן אורה כנגד חמשה חומשי תורה.

2. תלמוד בבלי, כתובות קיא: - אור התורה הוא כוח של קיום.

כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו.

3. הרב אהרן קוטלר, "משנת ר' אהרן" כרך ג', עמ' 68 – חנוכה מלמד אותנו את ערך התורה לכל הדורות.

...גם חנוכה בא להורות לכל ישראל לדורות, לפני הגלות הארוך... שהמנורה והנרות רומזים לתורה... (משלי ו:כג) "ותורה אור"...

4. הרב אליהו כי-טוב, "ספר התודעה" פרק י' – המנורה מרמזת לטהרה ולהוכמה.

כל מקום שנזכר שמן בתורה ובדברי חכמים לענין הדלקת המנורה - רומז לחכמת הלב ולמחשבה שבמח. וכשנכנסו היונים להיכל, טמאו כל השמנים, כלומר פגמו בחכמה ובמחשבות הלב אצל רוב ישראל, שהתחילו גם הם נוהים בלבם אחר החכמה של היונים וחשבו שיש בה ממש:

וכשחזרו החשמונאים ונכנסו להיכל לא מצאו אלא פך אחד של שמן טהור שלא היה בו להדליק אלא יום אחד, כלומר, עם כל מה שפגמו היונים במחשבות הלב של ישראל קדושים, עדין מאירה בלבבותם מחשבה טהורה אחת וניצוץ אחד של חכמת אמת, לידע שהם קדושים ובחירים מכל האומות וכל הגויים ילכו לאור ישראל, ולא ישראל ילכו לאורם.

פרק ג. תורה שבעל פה וסמכותם של חכמים

אם אור המנורה הוא אור התורה, כיצד ייתכן כי בכוחנו להדליק את הנרות בעצמנו? האם ידיים אנושיות מסוגלות להדליק את אור התורה? התשובה היא: כן, הן יכולות. זהו סודה העמוק של תורה שבעל פה, המהווה בסיס לרעיון של חג החנוכה.

הנבואה, ששימשה אמצעי לקביעת ההלכה מימיו של משה רבנו, הסתיימה סמוך לתקופת ממשלתו של אלכסנדר מוקדון. מאותה תקופה, ניתנה לחכמי ישראל הסמכות לקבוע את ההלכה. "מכאן ואילך, הט אונך ושמע דברי חכמים" (סדר עולם, פרק ל). לאחר

שכבשה השקפת העולם היוונית את העולם, דברי התורה, שמקורם שמימי, נבעו ממוחם ומלבותיהם של תלמידי החכמים - אלו הם הרבנים לומדי התורה. כניסתו של האור האלוקי לעולמנו, שהוא הרעיון של נרות החנוכה, נעשית באמצעות ההדלקה שלנו.

1. הרב גדליה שור, "אור גדליהו", חנוכה, עמ' 22 – המקדש הכיל כלי קודש המסמלים הן את התורה שכתב והן את התורה שבעל פה.

בהמקדש והמשכן היו שני כלים, הארון שבו היו מונחין לוחות העדות, והמנורה, הארון שהוא לפני מהפרכת הי' יסוד של תושב"כ, וכל הנבואות ששמע משה הי' מעל הכפורת, כדכתיב (שמות כה:כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים, שמשם הי' ההשפעה של תושב"כ לכלל ישראל, ומחוץ לפרכת הי' המנורה, שמשם הי' השפעת החכמה והתושבע"פ לחכמי התורה.

ורמז לדבר הוא מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא כה) הרוצה להחכים ידרים וסימנך... ומנורה בדרום, שהמנורה היא ענין חכמה, והשפעת החכמה לחכמי ישראל.

המנורה, יותר משהיא מייצגת את אור התורה בכללותו, היא מקרינה את אור התורה שבעל פה.

2. הרב ישראל גורדון, Focus: A Chanukah Reader, עמ' 42-43 – המנורה מייצגת את ההיבט של התורה הדורש התערבות אנושית.

ארון הקודש מסמל את התורה שבכתב, אך המנורה מייצגת את התורה שבעל פה, את התורות מסיני הזורמות מדברי התורה הכתובים ומאירות דברים אלו, אשר אחרת לא ניתן לחדור אליהם. רואים זאת בתכנון המנורה עצמה. המנורה היא בעלת שישה קנים היוצאים מעמוד מרכזי – המתאימים לשישה סדרי משנה היוצאים מתוך ספר התורה. יש הבדל יסודי בין התורה שבכתב לבין התורה שבעל פה והארון והמנורה מבטאים הבדל זה. הארון סגור בקודש הקודשים ואין רשות לאדם לגעת בו. כך ניתן לומר על התורה שבכתב: דבריה הם נצחיים ובלתי משתנים. אך, כאשר מדובר בתורה שבעל פה, על האדם לקחת תפקיד פעיל. ה' נותן לאדם את המשימה הקדושה של פרשנות פסוקי התורה, במסגרת המסורת, ואת הרשות לקבוע כיצד ליישם את הכללים ההלכתיים למציאות המשתנות בחיים. יתרה מזאת, על מנת שייצליח המורה להעביר את התורה שבעל פה לתלמידיו, יש להשתמש בשפה חדשנית ועכשווית. השימוש בתורה שבעל פה מתנה את החיים היהודיים.

לאור זאת, אין זה מפתיע ששני החנוכה יוצרים את הבסיס לחג הראשון בלוח שלנו שמסירתו מדור לדור היא בעל פה בלבד. שלא כמו חגים אחרים, אין אזכור לחנוכה בתורה שבכתב.

3. הרב יצחק הוטנר, "פחד יצחק - חנוכה", מאמר א – מדוע אין לחנוכה מגילה כתובה?

ידועים הם הדברים כי ישנם דברי תורה שניתנו להיכתב, וישנם דברי תורה שלא שניתנו להיכתב... אלא שיעוין יומא דף כט.

שנמשלה אסתר לשחר, מה שחר סוף הלילה, אף אסתר סוף הנסים, ומקשה [התלמוד]: הרי גם חנוכה [היה נס, והנס הזה התרחש אחרי נס פורים], ומתרץ, שאנו אומרים שניתנה להיכתב [נס פורים נכתב, ונס חנוכה לא נכתב, אלא נועד להיות מן התורה שבעל פה, ובכן ספר 'אסתר' הוא הנס האחרון שנכתב].

ידועים הם הדברים כי ישנם דברי תורה שניתנו להיכתב, וישנם דברי תורה שלא שניתנו להיכתב... אלא שיעוין יומא דף כט.

דנמשלה אסתר לשחר מה שחר סוף הלילה אף אסתר סוף הנסים, ופריך והא איכא חנוכה, ומשני ניתנה להכתב קא אמרינן.

(הערה: על אף שיש מספר ספרים הנקראים "ספר המכבים" הם מעולם לא נכללו בכתבי הקודש. מלבד זאת, מקורם של רוב הספרים האלה הוא הלניסטי-יווני והדיוק ההיסטורי שלהם מוטל בספק.)

המושג "תורה שבעל פה" הוא מרכזי לחנוכה, עד כדי כך שהמקור העיקרי לסמכותם של חכמים הוא דיון תלמודי בקשר לציווי להדליק נרות חנוכה!

4. תלמוד בבלי, שבת כג. – חנוכה – מצווה מובהקת מדרבנן.

מאי מברך? מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה.
והיכן צָנְנו? רב אויא אמר: (דברים יז) מלא תסור. רב נחמיה אמר: (דברים לב) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך.

נקודות לסיכום החלק הראשון:

- ☞ המנורה במקדש היא הסמל האולטימטיבי ליחס בין אלוקים לבני האדם: על אף שאין ה' זקוק שנעשה עבורו דבר, הוא נותן לנו את ההזדמנות להדליק את החנוכייה כדי לבנות מערכת יחסים עמו.
- ☞ המנורה כסמל מייצגת את התורה ואת המהרה הפנימית של העם היהודי.
- ☞ ספציפית, המנורה היא סמל לתורה שבעל פה, אותו אלמנט של התורה שבו משתתפים אנו עצמנו. במקום לרדת מן השמים, הודלק אור המנורה, שהוא אור עליון, בידי אדם.

חלק שני: הדלקת הנרות

הדרך העיקרית שבה מנציחים את אירועי החנוכה היא באמצעות הדלקת נרות החנוכה.

מפליא לשים לב כי מתוך כל הנרות שאנו מדליקים במהלך השנה, כולל נרות שבת ויום טוב, רק נרות חנוכה נחשבים "קודש" ואסור לנו ליהנות מהם. ובמילות השיר: "הנרות הללו קודש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד". מדוע כך הם פני הדברים?

התשובה לכך עולה מתוך מה שלמדנו בשיעור השני על חנוכה. המושג של נס החנוכה, ובהתאם לכך, ההנצחה המתבצעת באמצעות הדלקת נרות החנוכה, מראים את חדירת האור האלוקי לתוך העולם החשוך של האימפריה היוונית. במשך השנה, האור נסתר; הנסים נסתרים. אך בחנוכה, אותם הנרות שאנו מדליקים מגלים את האור הבהיר של ההשגחה האלוקית. לכן, אורם של נרות החנוכה הוא קדוש, ומותר לנו 'לראותו בלבד', על מנת להפנים את נס החנוכה, ואת הנסים שבכל יום עמנו.

בחלק זה אנו מנתחים את הדרך שבה מדליקים את נרות החנוכה ושואפים למצות את המשמעות העמוקה הטמונה בהדלקתם.

פרק א. כיצד להדליק

1. תלמוד בבלי, שבת כא. – יש שתי דעות לגבי אופן הדלקת הנרות.

תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין – נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים – יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים – יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך.

ההלכה נפסקה כדעתו של בית הלל (הדלקת נר נוסף בכל יום), וכך נוהגים כל ישראל לקיים את המצווה.

מלבד זאת, מדליקים נר נוסף בכל לילה, המכונה 'שמש'. נר זה מבטיח כי איננו משתמשים באורם של נרות החנוכה עצמם, כפי שצויין לעיל, משום שאסור ליהנות מהם כלל.

2. הרב אליהו כי-טוב, "ספר התודעה" פרק י' – הדלקת הנרות נעשית כדעת בית הלל.

לילה הראשון מדליק נר אחד, ומוסיף בכל לילה נר אחד, ובלילה השמיני מדליק שמונה נרות. היתה לו מנורה קבועה של שמונה נרות, בלילה הראשון מדליק את הנר הקיצוני שבצד ימין. למחרת מוסיף עליו שכנו משמאל ומדליק אותו תחילה, ופונה לימין ומדליק זה של אתמול. וכן בכל לילה, שמוסיף תמיד מצד שמאל ובו מדליק תחילה והולך ומדליק משמאל לימין:

נוהגים להדליק בכל לילה נר אחד נוסף על נרות חנוכה והוא הנקרא 'שמש', כלומר, נר זה מותר להשתמש בו, לראות לאורו, להדליק ממנו לאחרים וכיוצא באלה. ואילו נרות חנוכה אסור להשתמש לאורם כל זמן שהם דולקים למצוה. לפיכך מדליקים את השמש כדי שלא יבוא להנות מן המצוה, אלא ממנו בלבד.

התלמיד מציע את ההסבר הבא לדעתו של בית הלל, שאנו נוהגים כדבריו.

3. תלמוד בבלי, שבת כא: - אנו מוסיפים נרות כפי שאנו מוסיפים קדושה.

וטעמא דבית הלל דמעלין בקדש ואין מורדין.

"מעלים בקודש" פירושו תהליך מתמשך. הלילה הראשון של חנוכה מלמד אותנו על הנס הגדול שארע. בלילה השני, אנו מעמיקים את מודעותנו לנס, ומאפשרים לאורו לחדור לחיינו. בלילה השלישי, אנו לוקחים צעד אחד נוסף קדימה, ומעמיקים את הערכתנו כלפי הנסים שבכל יום עמנו; וכן הלאה. ימי החנוכה מציבים בפנינו הזדמנות לבנות בניין רוחני בתוך חיינו.

4. הרב יעקב אסטור, Reality and Potential, מתוך www.aish.com – בית הלל מלמד אותנו לבנות על הפוטנציאל הרוחני שלנו.

חכמי התלמוד מתעדים מחלוקת קלאסית בנוגע להדלקת נרות חנוכה... הרב אליהו דסלר ב"מכתב מאליהו" (כרך ב', עמ' 120-122) משתמש במחלוקת זו ככלי להבנה מעמיקה יותר של חנוכה. הוא פותח במשל:

"הנה בדרך העולם האדם שמח בהרבות הון; כשמרויח היום שמח, וכשמוסיף להרויח מחר יוסיף בשמחתו, וכן הלאה כתוספת ממונו כן תוספת שמחתו. ויש שיספרו לנו שידידנו הרויח הרבה ונשמח, אך כשיוסיפו לספר שהרויח עוד, וכן פעם שלישית והלאה, הפעמים האחרונות לא תעוררנה בנו שמחה גדולה כמו הראשונה. מהו ההפרש? יען שבנוגע לעצמו אין האדם מתרגל בנקל להצלחה, ולכן שמחתו מתוספת והולכת. מה שאין כן באושרם של אחרים, האדם מתרגל, ורגש שמחתו פוחת והולך."

הרב דסלר מסביר כי פער זה קיים גם בדרך שבה חווים אנשים את שמחת החנוכה. רוב האנשים מסוגלים לחוש את השמחה הראשונית המגיעה יחד עם הדלקת החנוכה. עבור רבים מאיתנו, עד היום השני, כבר אין החוויה עמוקה כל כך. ביום השלישי היא רדודה אף יותר ותחושת החוויה הולכת ופוחתת מיום ליום. אך עבור אחרים, שרגישותם הרוחנית עמוקה ופנימית, הם חווים את שמחת החג באופן הולך וגואה, כאשר היום האחרון הוא השיא.

הבחנה זו קשורה לשאלה גדולה באשר לדרך שבה אנו חיים את חיינו. האם עליי לחיות את חיי הדתיים כפי שאני חש אותם כרגע? או האם עליי לפעול כאילו אני חי ברמה גבוהה יותר, בתקווה שבעתיד אגיע לרמה זו?

לכל אחת מהתייחסויות אלו יש טיעונים הגיוניים. הגישה הראשונה נובעת מכך שאיש אינו רוצה להיות צבוע. איננו רוצים להציג את עצמנו כיותר ממה שאנו באמת. החיסרון בהנהגה זו הוא הסכנה כי האדם ירגיל את עצמו לסטנדרט בינוני. ייתכן שלא נגיע לגבהים כי לא נשאף אליהם. כלאנו את עצמנו בתוך נבואה המבוססת על תפיסותינו המוגבלות של עצמנו, וסביר להניח שהיא תגשים את עצמה.

פרק ב. פרסום הנס

מטרתה של מצוות הדלקת הנרות היא לפרסם את נס פך השמן שארע במקדש. המצווה במהותה מבטאת את תשוקתנו כי ההשגחה האלוקית תתפשט בעולמנו ככל האפשר. מטרה זו מסייעת לנו לקבוע מתי והיכן אנו מדליקים את החנוכייה.

1. תלמוד בבלי, שבת כא: - מקום הנחת החנוכייה מביא לפרסום הנס.

נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ...
רש"י: משום פרסומי ניסא.

2. הרב אליהו כי-טוב, "ספר התודעה" פרק י – המקום האופטימאלי להדלקת נרות החנוכה הוא על פתח הבית.

תקנו חכמים להניח נרות חנוכה בפתח ביתו הסמוך לרשות הרבים מבחוץ, ובצד שמאל של הפתח, מוזהב בימין ונר חנוכה בשמאל... וכל הדברים האלה מפני פרסום הנס, שנקרת יותר המצוה אם נר חנוכה ליד הפתח הפתוח לרשות הרבים ואינו מונח נמוך מדי ולא גבוה יותר מדי:

ובדורות האחרונים נהגו רוב העולם להניח נרות חנוכה על החלון הפונה לרשות הרבים. אבל לא יניחם על שלחנו ולא על כיוצא בו לפי שאין בזה פרסום הנס, שכן נראה שהדליק את הנר למאור וכדו':

יחד עם זאת, במקומות שבהם חושש האדם מפני תגובות אנטישמיות, מותר להדליק בפנים הבית. בחוץ-לארץ, זהו המנהג הרווח.

3. שולחן ערוך, הלכות חנוכה תרעב:א-ב – זמן הדלקת הנרות נקבע על מנת להשיג פרסום מקסימאלי.

אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה.
שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושיבים ואיכא פרסומי ניסא ... אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק מדליק והולך כל הלילה...

כפי שנראה במקורות שלחלן, פרסום הנס אינו מוגבל לתחום הציבורי; ניתן גם "לפרסם" את הנס לבני הבית.

4. משנה ברורה, שם – על האדם לפרסם את הנס לבני ביתו.

ואם בא לביתו קודם עלות השחר ומצא בני ביתו ישנים מן הנכון שיקיצם כדי שיוכל להדליק בברכה:

5. הרב שלום-נח ברזובסקי, "נתיבות שלום" על חנוכה, עמ' 57 – מטרתו של פרסום הנס היא להחדיר אמונה.

ופרסומי ניסא אינו בדוקא לאחרים, אלא נר איש וביתו, בו בעצמו ובתוך ביתו את בהירות האמונה.

פרק ג. אמירת הברכות

1. הרב אליהו כי-טוב, "ספר התודעה" פרק יא – בלילה הראשון מוסיפים ברכה.

לילה הראשון, קודם שמדליק מברך שלש ברכות...
ובשאר הלילות, מברך שתי ברכות הראשונות בלבד אבל אינו מברך 'שהחנינו'.

2. מתוך הסידור – הברכות שמברכים כאשר מדליקים נרות חנוכה.

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר חנוכה:
ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:
ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה:

מה פירושה של הברכה השניה שבה אומרים כי ה' "עשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה"? כפי שהסברנו בהקדמה לשיעור זה, בכל שנה מתחדשת האנרגיה הרוחנית של נסי החנוכה.

3. הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך ב', עמ' 53 – כיצד נוכל להכניס לחיינו את האנרגיה הרוחנית של חנוכה.

בתפילת על הנסים נאמר: "...שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה." כל המועדים והימים הטובים שיש לנו אינם חגים היסטוריים לזכר העבר שחלף, אלא כל האירועים, הישועות והשפע הרוחני והגשמי שהיה, מתעוררים ומתחדשים מדי שנה בזמניהם ...

אך מידת ההשפעה וההתעלות המיוחדת לכל מועד שמקבל כל אחד מהשי"ת, תלויה במידת ההכנה שלו, ההתבוננות במהות היום וההתחזקות הבאה בעקבותיה. וכן הוא בימי החנוכה, א"כ עלינו להבין מה היתה גלות יוון, כדי שנתעורר לתקן את קלקוליה ועי"כ נחזק את שפע גאולתה המאיר בכל שנה.

נקודות לסיכום החלק השני:

- אנו מדליקים את החנוכייה ומוסיפים נר אחד בכל לילה. הרעיון המונח ביסודו של מנהג זה הוא שאיפה להישגים רוחניים נעלים יותר.
- מדליקים את החנוכייה במקום שבו ניתן לראותה מרשות הרבים ובשעה שבה אנשים מצויים ברחוב על מנת לפרסם את נס פך השמן.
- מטרתו של פרסום הנס היא להחדיר אמונה. אור החנוכה, שהוא אור עליון, מתפשט לעולמנו, ומחדיר בנו את האמונה כי ה' מכון את עולמו ומשגיח עליו תמיד.

חלק שלישי: מנהגי החנוכה

הדלקת הנרות היא הסמל המרכזי של חנוכה, אך יש מנהגים נוספים לחג החנוכה. בחלק זה נחקור דרכים נוספות שבהן מנציחים את נס החנוכה – באמצעות תפילה, אוכל, ואפילו משחק.

פרק א. הלל והודאה

חלק מרכזי של חנוכה הוא הבעת תודה לה' על הנסים שחולל עבורנו להצילנו, ואמירת דברי הלל על כך.

1. רש"י, שבת כד. – תקנו את חג החנוכה על מנת שנוכל לפתח את תכונת הכרת הטוב.

עיקר תיקונו של חג החנוכה הוא לשם הודאה.

כולה מילתא דחנוכה עיקרה להודאה נתקנה.

הרעיון של הלל והודאה מובע בצורה מפורשת ביותר בתוספת לתפילה הנאמרת הן בתפילת עמידה והן בברכת המזון: "על הנסים" (ראה שיעור חנוכה ב', חלק ראשון, פרק ב' מקור 2 לנוסח המלא של התוספת).

2. תפילת על הנסים – תפילותינו המיוחדות בחנוכה מביעות הודיה לה'.

על הנסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשיית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה: בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו...

רעיון זה מובע גם בתפילה מיוחדת הנאמרת לאחר הדלקת נרות החנוכה: "הנרות הללו".

3. הנרות הללו – כאשר מסתכלים בחנוכייה אנו מודים לה' על הנסים.

הנרות הללו אנו מְדַלְקִין על הנסים ועל הנפלאות ועל התשועות ועל המלחמות, שעשיית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, על ידי כְּהֵנִיךְ הַקְדוֹשִׁים.

אך, מדוע תופסים ההודאה וההלל מקום כה מרכזי בחנוכה?

4. ב"ה, פירוש על הטור, אורח חיים תרע – הנס התרחש כתוצאה משינוי בגישה, לכן מתנהלת החגיגה באופן המזכיר שינוי זה.

וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' ע"י כהנים עובדי העבודה בבית השם. על כן נעשה הנס ג"כ בנרות תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה, ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב.

השירות במקדש נקרא "עבודה" ואף התפילה מכונה כן. לכן, הדרך להנציח את ההתמסרות לעבודה זו, ואת הנס שארע על מנת לסייע לעבודה, היא באמצעות העבודה שלנו – תפילה.

5. הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך ב', עמ' 25-26 – תפילת 'על הנסים' קושרת בין ההישג הצבאי לבין הקב"ה.

עיקר מהות חנוכה היא ה"הודאה" כמש"כ רש"י (שבת כד. ד"ה מה) "כולה מילתא דחנוכה עיקרה להודאה נתקנה." ולכן תיקנו חז"ל את תפילת "על הנסים" בברכת הודאה (גמ' ורש"י, שם). ל"הודאה" שני מובנים: א. מודה על האמת. ב. נותן תודה.

ושניהם קשורים זה בזה: ראשית צריך אדם המקבל חיים, בריאות ופרנסה ושאר צרכיו מה', להודות על האמת שכל מה שיש לו – מתנה היא מאת השי"ת.

דבר זה קשה מאוד לאדם, כי נדמה לו שהוא בעל היכולת, וחושב בלבו פעמים רבות "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", ואף כאשר מתבונן ורואה ומכיר שהשי"ת הוא הנותן לו כח לעשות חיל [או במקרים שאינו יכול לתלות את הדבר בכשרונותיו ויכולתו], עדיין חושב בלבו, אכן הקב"ה הוא הנותן, אבל "מגיע לי" עבור מעשי הטובים, או, כשם שכולם מקבלים ואני איני שונה מאחרים, לכן אינני חייב להכיר טובה ולתת תודה להשי"ת.

על האדם מוטלת החובה לעמול ולהשריש בנפשו, להכיר ולהודות שכל מה שיש לו הוא מקבל מהשי"ת בחסד חינו, ועי"כ יגיע למדרגה של נתינת תודה להשי"ת.

זהו הענין של אמירת "על הנסים", להתבונן ולהודות באמת שהישועות היו מאת השי"ת, ולא בגבורת החשמונאים, ומתוך כך לתת להשי"ת שבח והודיה על שהיטיב עמנו.

6. משנה ברורה תרעב: – שלא כמו בפורים, שם היה איום גופני, בחנוכה אנו מודים לה' שהציל אותנו מאיום רוחני.

שלא קבעום למשתה ושמחה - אלא להלל ולהודות. ונראה הטעם דלא קבעו כאן לשמחה כמו בפורים כי בפורים היה

הגזירה להשמיד ולהרוג את הגופות שהוא בטול משתה ושמחה ולא את הנפשות, שאפילו המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם, לכך כשהצילם הקב"ה ממנו קבעו להללו ולשבחו ית' ג"כ ע"י משתה ושמחה.

משא"כ במעשה דאנטיוכוס, שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק צרות ושמדות כדי להמיר דתם ... לכך לא קבעום אלא להלל ולהודות לבד, כלומר, כיון שהם רצו למנוע אותנו מזה לכפור בדתו ח"ו ובעזרתו ית' לא הפיקו זממם... לכך אנו מודים ומשבחים לו על שהיה לנו לאלהים ולא עזבנו מעבודתו:

פרק ב. מעדני החנוכה

על אף שאין חגיגת החנוכה סובבת סביב סעודת חג, כפי שמתרחש בפורים, גם בחנוכה יש מאכלים מסורתיים שאנו נוהגים לאכול.

1. הרב אליהו כי-טוב, "ספר התודעה" פרק יא – מאכלים מטוגנים מזכירים את נס פך השמן.

וכן מקובל לאכול בחנוכה מאכלים מטוגנים בשמן לזכר פך השמן שנעשה בו נס.

מסיבה זו, הפכו הסופגניות ולביבות תפוחי האדמה (או כל לביבה מטוגנת) למאכלים רווחים בחנוכה. כמו כן, נהוג לאכול מאכלי חלב, בגלל הסיפור של יהודית (ראה "אוצר המדרשים", חנוכה, עמ' 192).

2. רמ"א, שולחן ערוך תרע"ב עם פירוש משנה ברורה – יהודית השתמשה במוצרי חלב כדי להצליח במשימתה.

יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב (כל בו ור"ן). היא היתה בתו של יוחנן כ"ג והיתה גזירה שכל ארוסה תבעל לטפסר תחלה והאכילה לראש הצוררים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם:

אכילת מאכלי חלב היא הדרך להזכיר אירוע זה, שהיה אחד מן הגורמים שזירז את המרד ביוונים.

פרק ג. סביבון, סוב סוב סוב

1. מבוסס על הרב שמשון אפיסדורף, Dreidel Secrets, מתוך aish.com – הסביבון מהווה סמל להתנגדות היהודית.

ביהדות, אפילו דבר פשוט כמו סביבון אינו פשוט כפי שהוא נראה לעין. במשך תקופת המכבים, נאסרו יהודים ב"אשמת" לימוד התורה. בבית הסוהר, התאספו היהודים יחד לשחק בסביבון. תחת מסווה של העברת הזמן בבטלה, היו עוסקים בשיחות בדברי תורה ובכך מפריים את פקודותיהם של אויבי היהדות. לכל סביבון ארבע צלעות ועל כל צלע אות עברית. כל אחת מאותיות אלו פותחת מילה. ארבע האותיות הן:

- נ – נס
- ג – גדול
- ה – היה
- פ* – פה

יחד, מכריזות אותיות אלו "נס גדול היה פה". עד היום, מזכיר לנו משחק הסביבון את התנגדותנו הנצחית לכל מי שמנסה להפריד בין היהודי לבין התורה.

(* במקור נכתב קטע זה באנגלית, והאות הרביעית שנכתבה בו הייתה ש' - כי בני חו"ל מכריזים "נס גדול היה שם" - בארץ ישראל, וכך כתוב על הסביבונים שלהם.)

במנהג הסביבון טמון אף דימוי קבלי עמוק יותר. במובן מסוים, מסכם הסביבון את המסר של חנוכה.

2. הרב אברהם יצחק שפרלינג, טעמי המנהגים תתנט, מצטט את ה"קרבן עני" בשם הריצ"א – יש הבדל מהותי בין סיבוב הסביבון בחנוכה לבין סיבוב הרעשן בפורים.

טעם שמשחקין בדרעדיל (סביבון) בחנוכה, ובפורים בגראגער (רעשן), דבחנוכה לא היתה התעוררות מלמטה, רק מלעילא, כי לא עשו תשובה כהוגן, רק השם יתברך ברחמיו, לכן משחקין בדרעדיל ואוחזין אותו מלמעלה. ובפורים שגזרו צום ושק ואפר יוצע לרבים והיתה התעוררות מלמטה, על כן אוחזין מלמטה (קרבן עני בשם הריצ"א זצוק"ל).

בשיעורי חנוכה חלק א' ו-ב' למדנו כי מסירות נפש עצומה של קבוצת יהודים קטנה סובבה את נסי החנוכה. לפי הריצ"א, מאחר שרוב עם ישראל לא התגייס להתנגדות לאיום הסורי-יווני על היהדות, רואים את הישועה הגדולה שהגיעה לעם היהודי כהתעוררות שמימית בעיקרה.

נקודות לסיכום החלק השלישי:

- ❧ ביטויי ההלל וההודאה לה' על ישועתנו הנסית הם חלק מרכזי של חנוכה.
- ❧ הבעת התודה חשובה משום שהיא מפתחת את המודעות כי את כל הצלחותינו יש לייחס לה'.
- ❧ על אף שאכילה אינה מרכזית לחג זה, יש מנהג לאכול מאכלים מטוגנים בשמן ומאכלי חלב כדי להנציח את אירועי החנוכה.
- ❧ מלבד הדלקת הנרות ואכילת לביבות וסופגניות, נהוג לשחק בחנוכה בסביבון. הסביבון, שהוא מעבר למשחק בעלמא, מסמל את ההתנגדות היהודית ואת הסיוע הנסי משמים.

סיכום השיעור:

אם נסי החנוכה היו תגובה למעשיהם של קומיץ מנהיגים יהודים, מדוע חובה על כל יהודי להנציח את החנוכה?

חנוכה, ככל המצוות ביהדות, נוגע ליכולותיו וחשיבותו של כל יהודי ויהודי להיות שותף פעיל בחיים היהודיים, בלי קשר למעמדו.

באמצעות הדלקת החנוכייה, אנו מפרסמים את נס המלחמה ואת נס פך השמן ומאשרים את מה שיקר לנו. אנו מאירים עולם שהוחשך כתוצאה מאובדן הבהירות, ונושאים את מסרי החנוכה של הנס שבטבע, ההשגחה אלוקית, והפוטנציאל הייחודי הטמון בכל אדם כלפי עצמו, כלפי משפחתו, כלפי קהילתו וכלפי העולם כולו.

מדוע בחר ה' במנורה כמקור לנס החנוכה בעת הנוכת המקדש?

ה' בחר במנורה, המייצגת את מציאות ה' ושכינתו בתוכנו, ככלי להדגמת ההשגחה הפרטית וההנהגה המתמשכת. מלבד זאת, המנורה מראה כי ה' מבקש קשר וחיבור עם העם היהודי.

מה מסמלת המנורה?

המנורה, כאחת מכלי המקדש, הייתה סמל לתורה, חוכמה ותורה שבעל פה.

המעורבות האנושית בהדלקת נרות לה' מסמלת את הדרך שבה מעניק לנו ה' את ההזדמנות לקשר עמו.

האור מראה לנו מה נמצא כאן; המנורה מראה לנו כי ה' נמצא כאן.

ביצד מודגישה הדלקת נרות החנוכה את סמכותם של חכמי ישראל?

לאחר שכבשה הפילוסופיה היוונית את העולם, דברי התורה לא הגיעו ישירות משמים, אלא יצאו ממוחם ומלכותיהם של חכמי ישראל. כניסתו של האור האלוקי לעולם, שהיא הרעיון המרכזי של נרות החנוכה, מושגת באמצעות הדלקת הנרות שלנו.

התורה עצמה מעניקה לחכמים את הכוח לתקן חוקים, ורעיון זה מצוטט בתלמוד (תלמוד בבלי, שבת כג.) בנושא מצוות הדלקת הנרות, שהיא מצווה שקבעו חכמינו - מצווה מדרבנן.

ביצד אנו מזכירים את נסי החנוכה?

הדרך העיקרית להנצחתם של נסי החנוכה היא הדלקת החנוכייה, המביאה את "האור הקדוש" לתוך עולמנו. אנו מבצעים הדלקה זו בפרהסייה, כדי לפרסם את הנס, כאשר העדיפות היא להדליק את החנוכייה ליד פתח ביתנו. בעשותנו כך, אנו שוללים את העולם ההלניסטי שבו אין קשר בין עולמנו לבין השמימי.

בנוסף לכך, בחנוכה אנו מודים בתפילותינו לה' ומהללים אותו על כך שהציל אותנו מאיומם של היוונים.

מה עומד מאחורי המנהג לאכול לביבות ולסובב סביבונים?

אכילת מאכלים שטוגנו בשמן מהווה דרך נוספת לחגוג את נס פך השמן. סיבוב הסביבון מזכיר לנו את התנגדותם של המכבים ומביא אותנו למודעות לידו המסייעת של הקב"ה מלמעלה.